

NYELV ÉS (HAZAJÁRÓ) LÉLEK

Fehér Béla: *Zöldvendéglő*
Maecenas Kiadó, 1990. 251 oldal, 85 Ft

Fehér Béla: *Törökméz*
Maecenas Kiadó, 1992. 297 oldal, 198 Ft

Fehér Béla: *Romfürdő*
Maecenas Kiadó, 1995. 237 oldal, 495 Ft
(egyes boltokban 50 Ft)

„Fehér Béla munkássága a kilencvenes évek magyar irodalmának legérdekesebb kísérlete.” Ezzel a mondattal zárja néhány soros ajánlását a ROMFÜRDŐ hátlapján a kiadó (névtelen) főszerkesztője, és ettől a minősítéstől a kortárs irodalomban jártas olvasónak akkor is felszalad a szemöldöke, ha tudja, hogy egy könyv önreklámja nyilván nem a szigorú értékítélet helye. Íratlan illemszabály, hogy az effajta titulusokat, ha az áru ajánlására, az olvasói érdeklődés felkeltésére valók, bizonyos szűkítő kiegészítésekkel („talán a legérdekesebb”, „az egyik legérdekesebb”) használjuk. Ellenkező esetben a minősítést többé-kevésbé komolyan kell vennünk, és azt kell kérdeznünk: olyan banga népség lenne a mai kritikusok serege, hogy – nem szűnvnék meg panaszkodni a kortárs próza siralmas állapotán és valamirevaló művek hiányán – egy ilyen „legérdekesebb” prózai produktumot az irodalomról szóló közbeszédben nem emleget, arról szóló elemzéseket nem tesz közzé, jószerevével a létezéséről sem vesz tudomást? S vajon értékítélettel felérő érdektelenség lenne ez a gesztus, vagy egyszerűen a szóban forgó művek nem ismerete; érdesebben: a kortárs prózát vizsgáló kritikusok járatlansága választott területük egyes régióiban?

Fehér Béla három regénye kétségkívül figyelemre méltó produktum. Nyelve – igaz, a TÖRÖKMÉZ-ben kissé már megkopva, a ROMFÜRDŐ-ben pedig csak az epizódokra szorítkozó – izgalmas, eredeti, egy sosem volt, archaikus tájnyelv imitációja, melyben az egyéb vonatkozásban is felbukkanó Mikes Kelemen és Zrínyi Miklós éppúgy fellelhető, mint a tanulmányíró Földi János, az elbeszélő-verselő Gvadányi vagy az iskoladramák „népi” ko-

médiabetéteinek nyelvi hagyatéka. Alakjai közül néhányan emlékezetesek, a történetek olykor érdekesek, mindhárom regénynek vannak olyan részletei, amelyek mulatságosak, élvezettel olvashatók, és – ha hasonlítani akarunk – kiemelkednek a mai magyar próza átlagából. A kritikusok tehát csakugyan hibát követtek el, amikor úgy mentek el mellette, mintha a világon sem volna; és ezt a mulasztást csak növeli az a körülmény, hogy megjelenésük idején a kötetek némi közönségsikert arattak. A kritika mulasztása tehát tovább szélesítette a szakma és a közönség közötti szakadékot. A kiadó minősítése azonban túlzás. Fehér regényei még legerősebb oldalukat, nyelvüket tekintve sem állnak jól magukért maradéktalanul, szerkezetük, cselekményvezetésük, jellemábrázolásai és egyéb, regényről szólva elemzési szokott vonásaik tekintetében pedig súlyos fogyatékoságai vannak. (Köztük olyanok, mint a szerkesztés ügyetlenségei, amiket észrevenni – ha már a szerző átsiklott felettük – szerkesztői feladat lett volna. Sajnos a pályakezdő írók a nyilvánosság elé történő kilépésük előtt nem kapják meg az elvárható szakmai segítséget azoktól az emberektől, akik éppen a művek írás-technikai kérdéseiben járatosak. Talán azért, mert sok kiadónál nincsenek ilyen emberek.)

Megnehezíti a bíráló dolgát, hogy mindazokra a hibákra, amelyek a regényekben kimutathatók, találhatunk ellenpéldát a világirodalomban; a hibátlanul megírt regény pedig korántsem biztosan érdekes. Igaz, Fehér regényeinek erényei sem korszakalkotó újítások. A sosem volt, archaikus-tájnyelvi elemkből építkező fiktív dialektusnak olyan előképei vannak, mint Esterházy Csokonai Lili-könyve vagy Határ Győző GOLGHELÓ-GHI-ja. (Weöres PSYCHÉ-je azért nem, mert ott az írói törekvés a korabeli nyelv hiteles megszólaltatása volt.) Az anakronizmusok véletlenszerű és (legalábbis látszólag) funkciótlan halmozása gyakori jelenség a Fehér-regényekben. De ahogy a TÖRÖKMÉZ-ben egymás mellé kerül a Mikes Kelemen korabeli Törökország és az Akácfa utcai használtcsillár-üzlet, vagy a pacalpörkölt és az azt orvul elfogyasztó Néocide Sziloxán ER Melamin 64 UFO legénysége, ugyanúgy találkozik Ransmayr AZ UTOLSÓ VILÁG-ában Ovidius és kortársa egy középkori kisváros világával, fiktív mitológiai-

ák történéseivel és huszadik századi kellékekkel (vándormozi, buszmegálló, mikrofonok stb.), anélkül hogy a mű esztétikai értékei felmorzsolódnának. Maga a „keleti történet”, illetve a török tematika a magyar és a világirodalomban egyaránt adott korszakokhoz és írói törekvésekhez kötődik; ám ez alól is vannak kivételek. Ivo Andrić *A VEZÍR ELEFÁNTJA* vagy Sadoveanu *PERZSA DÍVÁNJA* és még jó néhány balkáni író munkái a példázatos abszurd eszközeivel újították meg ezt a tematikát, és a magyar irodalomban is, bár Jókai és Gárdonyi óta inkább csak ifjúsági művek íródtak a török világról, éppen az utóbbi években elevenedik fel Hernáditól Háy Jánosig többeknél. Maga a forma, tehát a csekély mozgással járó alaptörténet és az abba iktatott, esetleges mesék sorozata, éppen az efféle keleti történetek mintáival, az *EZEREGYÉJSZAKA*-típusú mesekolligátumokkal vált ismertté Európában; tehát magában véve ez a forma sem mondható a témával összeegyeztethetetlennek. Végül éppen az e századi irodalomban látunk ismét olyan törekvéseket, hogy az író nem próbálja árnyaltan ábrázolni alakjait, hanem visszataszító vonásaikat karikírozva formálja őket bizarr szörnyekké és szájalmas férgeké – olykor a maga módján nagyszabású regényvilágot teremtve (mint Joyce vagy Kafka). Ha tehát mindezeket a sajátosságokat Fehér Béla regényeiben hibáknak nevezem, azt nem az ezekkel az írói eljárásokkal szembeni általános elutasítás (korlátolt és ultrakonzervatív) pozíciójából teszem, csupán itt, most és így tartom elfogadhatatlannak.

ZÖLDVENDÉGLŐ

Az első regény története roppant bizarr, bár nem túlságosan bonyolult. Pézsma gazda, a kösélyszegi vadaspark állatgondozója éppen egy döglött teve elföldelésén munkálkodik, amikor egy „páncéros” szerzet vágat el mellette. A falu intelligenciája, a tanító, a pap és az orvos (utóbbi az író Feri nagyapa néven emlegeti) előbb arra gondol, hogy maga a szárnyas lovon járó szép piros hajnal lehet az illető, egyenesen a *SZIGETI VESZEDELEM* nyolcadik énekéből. Ez ellen azonban több körülmény is szól, egyebek mellett az, hogy a szemtanú elmondása alapján a lónak „*annyi szárnya sem volt, mint a foskópó légynek*”. A pap

és a gazda visszatér a helyszínre, útközben felveszik Kostököt, a templom quasimodói természetű harangozóját, aki azonban elragadtatásba (és szarba) esik, és vadkant kiált, ami itt újabb Zrínyi-utalásnak tűnik. Eközben a páncéros egy falubeli göréből kerül elő. Az orvos a rendelőjébe viteti, és megpróbálja ellátni, már amennyire egy félszerzet esetében lehetséges. A kísértet (vagy mi) az időközben szintén az orvoshoz került templomszolgá szájával szólni kezd: elárulja, hogy Földi János (1755–1801) költővel, orvossal és természettudóssal, a magyar növényrendszertan megalapozójával azonos. Hosszan beszámol – jórészt az idegrendszeret érintő – kutatásairól, majd eltűnik, és sorra járja Feri nagyapa betegeit, pontos diagnózist tartalmazó leveleket és a különféle terápiás módszereibe belepusztult páciensek tetemét hagyva maga után. Az orvos végül megunja a hiperaktív hazajáró ténykedését, praxisát felszámolva a falu kocsmája helyén zöldvendéglőt nyit, és szoros kapcsolatot ápol Pézsma gazdával, aminek nyomát a vadaspark ritkuló állatállománya és egy titkos notesz zengzetes francia ételnevei mutatják. (Magyarra fordítva effélék: tevékrémleves, vadmacskakotlett, pávaszufflé, farkslapocka, majomagyvelő slafrokban stb.) A celekmény folytonosságát epizódok – kártyaparti a papnál, a kocsmáros és a cukrász összetűzése a kerthelyiségben stb. – és néhány mese szakítja meg, Mátyás király lováról, ami elveszett, és nem is lett meg, hét tündértestvérről, miegyébről. Továbbá rendszeresen felbukkan két, repülő sütőlapáton közlekedő vándorpék, akik közül az egyik alighanem az író, a másik az olvasó alteregója.

A regényben emellett benne van egy másik, az irodalmi és történelmi toposzokból kirajzolódó történet is. „*A szólás azt tartja, hogy nem lehet olyat mondani, amit ne mondtak volna már előbb*” – mondja a pap egy helyütt. Hozzátehetjük: amit ne mondtak volna legalább kétféleképpen. A „páncéros” alakja egyszerűen utal a *SZIGETI VESZEDELEM*-re és az Új Zrínyiasz-ra (Mikszáth másutt is szóba kerül a regényben). Dr. Földi történetbe emelése – egy racionális materialista kísértete! – örült ötlet, bár megvan a maga logikája (Földi is írt török tárgyú költeményt, mint Zrínyi, írt külön – bár nem étel-, hanem gyógytea- – recepteket stb.), és az író tovább erősíti (jól-

lehet lefokozó mozzanatok kíséretében) ezt a párhuzamot. Földi éppúgy más szájával – a nyomorék, féleszű harangozóval – beszél, mint a hadvezér Zrínyi a költő Zrínyiével. A két helyszín is hasonló; a SZIGETI VESZEDELEM-ben a lóháton érkező hajnal „*esék ily két-kedő elmélkedésben: Ihon mennyi holttest fekszik ezen helyben, Nagy levegő eget elveszt büdösségben*”, a páncéros feltűnésekor Pézsma gazda igyekszik elvermelni a dögkút mellett a teve tetemét. Ugyanaz a lefokozó párhuzam.

Néhány utalásból az is megállapítható, hogy a regény fiktív időterében mely idősíkok metszik egymást. Az alaptörténetet a kerékpár, a Lefel-féle szélkerék vagy Mikszáth említése, illetve Óvarga tata öregapja, aki Damjanich alatt volt vörös sipkás honvéd, a XIX. század végére tájolja. A szólások, babonás beszédfordulatok, a szókészlet általában nyelvújítás előtti nyelvlálapotot tükröz, bár ez nem jelent feltétlenül XVIII. századot, hiszen a műveltségtől nem érintett paraszti közösségről van szó (szólásrendje és hangmódosulásai alapján talán a Hajdúságban). Mindemellett korjelző a feltámadó Földi János maga is. A páncéros, akinek alakját magára ölti, már más időbe tartozik; a SZIGETI VESZEDELEM-hez kapcsolódóan 1566, Szigetvár ostroma, de – egyebek mellett a vadkan emlegetésével – az 1650–64 közötti időszak, az ifjabb Zrínyi is eszünkbe juthat. Ezekon *kívül*, egy meghatározatlan idősíkban mozog a két sütőlapáton közlekedő vándorpék. Ez, tehát író és olvasó (már amennyiben ők a vándorpékek) időnkívülsége és az időnkívülség általában a Fehér-regények legfontosabb sajátossága. Így kerülhetnek egymás mellé múltbeli, jelen- és a történetből nézve jövőbeli történések és mesebeli, legendás-mitikus mozzanatok a fikció közegében.

TÖRÖKMÉZ

A második regény sok tekintetben visszalépés az elsőhöz képest. A ZÖLDVENDÉGLŐ kreatív cselekményvezetését az EZEREGYÉJSZAKA-típusú skatulyalánc mintájának követése váltja fel. A nyelv is egyre kevésbé izgalmas, bár a beszédmóddal való jellemzés itt fontosabb szerepet kap, mint korábban. Csapda ez: minél izgalmasabb felületű az alapszöveg, amire az író dolgozik, annál kevesebb tere van a kiemelésekre, elkülönöztetésre, és minél na-

gyobb gondot fordít az utóbbira, annál jellegtelenebb lesz a hordfelület. A megoldás általában az lehet, hogy egy *mondattanilag* összetettebb írói narrációból elsősorban egyedi *szókészlet* és néhány jellemző szólásforma alkalmazásával emeljük ki a nyelviileg jellemzett alakok szövegeit. A ZÖLDVENDÉGLŐ nyelvi alaprétégeből kiindulva ez a feladat alig látszik megoldhatóan; Fehér Béla legalábbis nem próbálkozik meg vele.

A történet a ZÖLDVENDÉGLŐ-énél is karcsúbb. Főszereplője egy magyar származású fiatalember, Mikes Kelemen nagybátyja, akit azonban a rodostói bujdosó leveleiben néniének szólít. A történet kezdetén lép Kalefás Kírkkepenekli ulemá szolgálatába mint társalkodó és mesemondó; korábban a Sultanhamet csurgókútjának őre volt. Innen kezdve maga a történet sem sokkal több, mint egy a közbeiktatott epizódok közül; legfőbb érdeme talán az, hogy megéreztetni a török hárem nehéz levegőjét, az örökös bizonytalanság feszültségét. Számos tanulságos történet elmondása után az ulemának menekülnie kell, így a főszereplő szolgából vezető lesz, a török bölcs és válogatott kísérete meg sem áll Hajdúhadházig.

A TÖRÖKMÉZ legnagyobb baja az írói arányérzék hiánya. A főcselekmény és az epizódok aránya éppen a lehető legrosszabb; ahhoz, hogy mesefüzér legyen, túlságosan hosszadalmas a főszöveg, de ahhoz, hogy egységes történet legyen, túlságosan sok a kitérő. Így nem lehet rá mást mondani, mint hogy egy hosszabb elbeszélést, néhány rövid történetet és egy-két tanmesét a szerző minden ok nélkül összemontírozott; fél kötetre való remek novellát hígított regényimitációvá. Kár érte, mert néhány mozzanat, részlet és epizód még így is emlékezetes marad. Ilyen a DANSZ MÁKÁBR, az ERKÜL KIVÉGZÉSE, a MIKULÁS, a VLAGYIMÍRI SZŰZANYA TALÁLKOZÁSA ILLÉS PRÓFÉTÁVAL, a SUPLYIKÁC, A TŰZNYELŐ és még néhány.

ROMFÜRDŐ

A harmadik regény egyebek mellett arra való, hogy a két korábbi kötetet – ha érdemes, ha nem – trilógiává bővítsé. Erről a munkáról már nem lehet azt mondani, hogy története egyszerű. Ebben a regényben ugyanis állandóan történik valami, miközben nem

történik semmi. A helyszín annak a háznak a romja, amelyben a TÖRÖKMÉZ szereplői letelepedtek, és ahol azután Feri nagypapa praktizált a ZÖLDVENDÉGLŐ elején – vagy inkább ahol vendéglőt nyitott a végén? nem tudni. Ez a határozatlanság azonban a szerzőnek nincs ellenére, hiszen éppen azért elmondhatatlan a regény története, mert annak történései a szereplők interpretációjában lapról lapra változnak, mindenki mindenre más-képp emlékszik, nemcsak mint a többiek, hanem mint néhány oldallal korábbi önmaga. A ZÖLDVENDÉGLŐ-höz kapcsolja azonban ezeket az alakokat létezésük sajátos minősége is. Ezek a szereplők ugyanis – hasonlóan „Dr. Földi János”-hoz – kivétel nélkül a lét és nemlét határán egzisztálós kísérletek, hazajárók, lúdvércek, kopogtatók és fantomok – akik raja egy beszélő pehelyreceptojással kerekedik ki. Hogy maga a történet narrátora minémű lenne, arra egyfelől az a körülmény utal, hogy egyáltalán érintkezni tud a félszerzetekkel; ugyanakkor eszik is, méghozzá sokat és nehezet. Ez a körülmény persze nem jelenti feltétlenül e világi mivoltát – elvégre a holtak is visszajárnak egyes kultuszokban az ételádozatát.

Még egy roppant érdekes vonásuk van ezeknek az alakoknak. Félszerzeti létük ugyanis kettős természetű: egyrészt mint beszélő, aktivitást mutató hazajárók jelennek meg és tevékenykednek, másrészt azonban növényi alteregójuk is szerepel; Jeromos nagypapa például diófaként. Az ő átváltozását írja le Fehér (a többiekét az olvasó képzeletére bizza): amikor meghalt, kibicskálták a bal szemét, és egy diót nyomtak a helyére. „*A táltosokkal szoktak így cselekedni, nehogy visszajárjanak szalonnát lopni*” – kommentálja az esetet a szerző. A regény mitológiája azonban bonyolultabb az Európában ismerteknél, talán valamikori animista hitvilágunkat igyekszik rekonstruálni Fehér. Analógiái azonban távoliak. Egyes ausztráliai kultúrák halállal kapcsolatos hiedelmei között szerepel, hogy a halál nem egyszeri, ha úgy tetszik: nem pontoszerű jelenség. Szerintük a halál után a lélek háromfelé válik: egyik része a túlvilágra jut, a másik a törzs ivóvízkészletét őrzi, majd rövidebb-hosszabb idő elteltével növényként vagy állatként reinkarnálódik, a harmadik lélekrész pedig a törzs vadászterületét járja, és

a mi hazajáró lelkeinkhez hasonló csinyeket követ el, ha a területre idegenek lépnek, vagy ha az utódok valami méltatlanságra vetemednek. Az ő jelenléte nem egy csapásra szűnik meg, mint az eltávozó és a reinkarnálódó lélekrészé, hanem fokozatosan gyengül, míg – ahogy alakja kikopik leszármazottai emlékezetéből – lassanként elenyészik. Erre emlékeztető módon léteznek a ROMFÜRDŐ szereplői is, akik ráadásul meg sem hálnak életük befejezéseként, csupán eltűnnek; az egyik az ebéddel indul a mezőre, a másik a kútra vízért, és másnap csak a vödört, az ételhordót találják meg a családtagok. Ezek az alakok születnek aztán új, félszerzeti életre, amikor a ROMFÜRDŐ narrátora visszatér ősei birtokára (hogy milyen létminőségben, az nem tisztázott: „*Kezdetben vala tehát, hogy egyedül matattam az ősi tanyaházban, a végére pedig eltűntem szépen*”). Tovább erősíti a kultikus párhuzamot az a körülmény, hogy Görbekerti Szakoly („*atyám, a munkakerülő béljós*”) csontjai a kútból kerülnek elő; ezt követi az ő megjelenése is a szereplők sorában.

Anélkül, hogy kivonatolnám Róheim Géza összes műveit vagy Frazer ARANYÁG-át, annyit mindenképpen leszögezhetek, hogy Fehér Béla számára a halál egyszerűsége és az idő megfordíthatatlansága elfogadhatatlan, és ennek az ellentmondásnak a műbe helyezéséhez archaikus hiedelmek elemeit találta a legjobb katalizátornak. Kár, hogy ezek irracionális gondolkodásával csak görcsös ironizálás közepette tudja össze(nem)egyeztetni. Adott esetben a stilizációnak más útjai is lehettek volna.

Nyelv és bölcelet

Az első Fehér-regény elsősorban nyelvteremtő erejével hatott. Az archaikus, tájnyelvi és mai nyelvállapotot tükröző fragmentumokból sajátosan eklektikus, öntörvényűen lélegző nyelvi világot teremtett. Ez a szólásgazdag, rontó és könyörgő formulákkal átszótt nyelv, ha formálisan talán nem is, képalkotásában, nyelvi logikájában hitelesen jeleníti meg a primer ember sokszor inadekvát reflexióit, és ebből gazdag, izgalmas alapréteget képez. Az emögött álló nyelvi magatartás azonban kétarcú jelenség. Egyrészt a szókészlet, szólás-szerkesztés és ragozási formák gazdagsága, népi és archaikus ízei, a melléknevek és igék,

hangutánzó és hangulatfestő szavak bősége, másrészt a mondatszerkesztés célszerűsége törekvő, mechanikus, láncolatos, nem igazán igényes módjai jellemzik. Ebből következik, hogy az olvasó a regényekben haladva elszürkületést, leépülést érez. A ZÖLDVENDÉGLŐ-t jellemző szóbőség a későbbiekben elapad – az író nyilván úgy érezte, hogy önnön modora foglya lett, és ettől igyekszik szabadulni –, és ezért a veszteségért az olvasót nem kárpótolja semmi. Fehér a maga nyelvét annak külsőségeivel azonosítja, és nem gondol arra, hogy továbblépéséhez meg kellene fontolnia: *miért* jutott eszébe ez a nyelvi játék, és miféle tanulságai vannak írói önismerete szempontjából. Attól tartok, hogy Fehér Béla nem eléggé iskolázott *önmagában*. Hiányzik az az írói önértése, amit egy író a novellák írásakor szerezhethet meg. Nem látszik az a fegyelem, ami a rövid történetek formálása közben épül ki, ahol nyolc-tíz oldal után ki kell lyukadnia valahová. A Fehér-regényekbe montírozott epizódok, belső történések, mesék nem mutatnak kisprózai erőnyeket, kitérő mivoltukban sem kerekednek ki; többnyire se fülük, se farkuk. Az író észleli fogyatékosait, és görcsös önlefozozási kényszerrel reagál rájuk. Ez pedig nem megoldás.

Ez az erőltetett irónia, ami helyenként alparíságba, trágárságba csap át, egy idő után roppant fárasztó lesz. Ennyi ürülék, vizelet, fing, bőfögés, nyál, hányás és dög egy helyen még nem volt a magyar irodalomban. Persze, ahogy Pázmány mondja, *„megterhelhetik e világon a belső ember a testi szükségeknek gondviselésével”*, és ugyanő figyelmeztet arra, hogy sokan, akik megélik e világi nyomorúságukat, annál inkább ragaszkodnak életükhöz, és *„annyira e világhoz ragaszkodnak, hogy ha mindenkor itt élhetnének, mennyországgal keveset gondolnának”*. Ez a pusztuláshoz, béltartalmakhoz való vonzódás tehát adott esetben éppen nem az élettől, hanem a haláltól való iszonyodást jelzi Fehérnél.

A korábban kifejtetteknek megfelelően: az idő átjárhatóságának és a halál lassú elenyészéssel, a nemlétezésbe való fokozatos belesimulással való felváltásának ideája (vagy benső tapasztalata) lehet az a transzcendens mag, ami köré Fehér Béla regénytrilógiája szerveződik; ez adja hozzá az alkotói motivációt. A Wittgensteinnel szembeszálló vélekedés

azonban az általános lefokozó irónia attitűdjével párosul, mintegy megmosolyogva önmagát, és innen kezdve az egész vállalkozás válik problematikusává. A regényszerkezet terpeszkedő ürülékéből és ugyanakkor az ember halálképtelensége olyan kettősség, amit vagy valami nagy bölcsességgel lehetne feloldani, vagy sehogy; de annak az evidenciának a kifejtésére, hogy az ember buta lény, és mint ilyen butaságokat beszél és gondol, nem a regény a kínálkozó forma. Pláne nem egyszerre három regény. Az irónia éppen a nagyepikai formákban értelmezhető a legnehezebben, hiszen – bármennyire eltávolodott is attól – a regény mégiscsak az eposz, az eredetmonda leszármazottja, és ha racionalizálódó világszemléletünk felváltja is az eredettörténet közösségi világhorizontját, annak ethosza (profanizálódott és mindennapivá vált) műnemi utódjára is rávetül. Nehezen írhat nagy elbeszélést, aki nem hisz a „Nagy Elbeszélés”-ben.

Amikor nekiültem az írásnak, négy szót írtam fel magamnak felkiáltójellel nyomatékosítva: Ízlés! Arányok! Odaillóság! Szerkezet! Visszatekintve sokkal inkább azt a kétségbeesést látom kiemelendőnek, ami minden hiba és ügyetlenség ellenére átsejlik a szövegekben, és amit már az első regény Gulyás Páltól való mottója tételezett:

*„Oly elhagyott vagyok itt,
olyan ódöngő semmi.
Jobb volna homokká málni,
jobb volna itt nem lenni,
halott lenni, magányos,
mint dr. Földi János.”*

Ezt az ambivalenciát képezi le a ROMFÜRDŐ első párbeszéde:

– *Megyek, ülök be a budiba, csak előbb megkeresem a tegnapi Hajdúvidéket – szólt meg mögöttem Elepi Fidé! Kassziusz. (Állítólag a vértestvérem.)*

– *Hová szövik belőlem az idő? – kérdeztem Kassziusztól fakó hangon.*

– *Hol a tegnapi Hajdúvidék? – kérdezte ő.”*

Így működik, önnön lefokozottságát is magába építve ez a „nagy elbeszélés”; a maga (olykor a kelleténél szűkebbre vont) határain belül.

Bodor Béla